

Prethodno priopćenje
UDK 26(497.5)(091)
323.1:291.13(497.5)
Primljeno: 18. prosinca 2009.

Političko-teologijska kritika nacionalnog anti-Mita

DRAGO PILSEL*

Sažetak

U članku se raspravlja o biti političke teologije, koja se specifično odnosi na politički život i nastoji aktivno pridonijeti procesu humanizacije društva. Kao stajalište kritičkog rasuđivanja, politička teologija ima temeljnu ulogu u procesu oslobođenja čovjeka i jačanju kršćanske zajednice, pomažući im da se oslobode svih vrsta fetiša i idolatrija. Za etiku u kršćanskom smislu osobitu kušnju predstavlja shvaćanje patriotizma koje se svodi na statolatriju – obožavanje države i kult nacije. S obzirom na loše iskustvo hrvatskog katolištva, odnosno na nacionalizam u redovima katolika u Hrvatskoj, proučava se njihova pojavnost koja govori i o nedovršenoj raspravi o štetnosti pojave NDH. Teologija nacionalnog anti-Mita kakva se ovdje opisuje u funkciji je istine i pomirenja u kojoj Crkva mora transcendirati naciju.

Ključne riječi: teologija, demitizacija, politička teologija, nacionalizam, statolatrija, pomirenje

Uvodna napomena

Ovo je prikaz političke teologije koja želi biti biblijski utemeljena, eshatološki usmjerena i politički odgovorna. Razmišljanje o pitanju narušenoga i pokušaju ponovnoga uspostavljanja povjerenja u hrvatskome društvu.

U ovom članku polazim od temeljne pretpostavke da je osloboditeljska funkcija teologije i znak supatnje, to jest gledanja na Boga i na svijet iz perspektive žrtava, patnika, patnje, nedostatka pravde, napose u našim uvjetima zbog učinaka pogubnog nacionalizma koji je vjeru i neke oblike crkvenosti doveo do samog ruba sakralnog ludila.

* *Drago Pilsel*, magistar teoloških znanosti. Novinar, kolumnist i vanjskopolički komentator.

Otuda i naslov ovoga rada, kao svojevrсни *hommage* poznatom intelektualcu i publicistu don Luki Vincetiću (v. 1993; 1994; 1994a; 1994b; 1995; 1995a; 1996).¹

1. Teologija, anti-Mit, nacija

Najprije valja precizirati pojmove koji oblikuju misaoni obzor teologije koja se “spušta u povijesnu praksu”, što “ne bježi od života”. Kroz povijest teologija je bila shvaćena kao “pripovijedanje o bogovima” (Platon), “metafizika, tj. prva znanost” (Aristotel), “mudrost promišljanja kršćanske nauke” (Toma Akvinski)... Erazmo (i F. Melanchton) uvode tzv. *locus theologicus*, a to je pozicija s koje se određuje teološka građa kao npr. grijeh, milost, opravdanje i sl.² Problem se proširuje ako se zna da je teologija disciplina crkvenog karaktera, a uz to pretendira biti znanost, dakle slobodno istraživanje i izražavanje.

Hans Küng to ovako objašnjava: “Samo teolog koji je najprije s povjerenjem poslušao zajednicu vjernika, Crkvu, kojoj je Bog uputio svoju riječ... samo on ima pravo da govori Crkvi i tražiti pravo da ga Crkva sluša. Teolozi koji se danas trude oko obnove teologije uvjereni su da se teologijom učinkovito može baviti za Crkvu – a onda i za sav svijet – samo teolog koji se uza sve nedostatke i slabosti Crkve kroz povijest ne drži prkosno i oholo po strani i daleko od nje... nego stojeći usred Crkve i solidarno s njom razvija teologiju: teologiju za Crkvu i u Crkvi.” Vjerske istine, objavljene, jesu “orijentir” za teologa i njegovo razmatranje – to je ono što on ima kao “materiju” u svom “poslu”.

Talijanski biskupi, primjerice, ustvrdili su još nešto: “Istovremeno, budući da se teologija proteže dokle i vjera, ona ne pozna granica: ni glede subjekata, ni glede objekata, ni što se tiče istraživačkih pomagala. Ona, ustvari, može i mora pripadati svima, bez diskriminacije na klerike i laike; može se i mora zanimati za sva pitanja koja muče ljude; može i mora znati ocijeniti vrijednost svih mogućnosti razuma, svih kultura i svih izvornih i trajnih vrijednosti raznih filozofija, kako starih tako i modernih, svih pozitivnih tekovina znanosti.”

¹ Luka Vincetić (1939-1998) vodio je malu, siromašnu župu Trnavu kod Đakova, kamo je poslan po kazni kada se kao mladi svećenik želio posvetiti provedbi Koncila u Vinkovcima. Najviše je želio imati nadu, uvijek, svagdje i trajno, u mir i u bolje dane sa svojim župljanima i prijateljima, a ne novce, kako je sam napisao u jednoj pjesmi. Ta se pjesma našla u pjesmarici “Liturgovi bolji dani”, koju nije smio javno dijeliti jer su mu tako poručile mjesne crkvene vlasti koje su ga kaznile zbog naprednih razmišljanja (koncilskih) i prognale u tu zabačenu župu koju je, zato što je bio pravi pastor, iz temelja obnovio i produhovio. Pjesme su značile opasnost za duhovnu žabokrečinu protiv koje se taj čovjek borio. Bile su “previše angažirane”, kao i on sam, zbog čega se više trošio i zbog čega je, kako se uglavnom događa s takvom vrstom ljudi, otišao s ovoga svijeta “prerano”.

² Više u: Kern i Niemann (1988: 13-49).

Gustavo Gutierrez, otac Teologije oslobođenja, gotovo osupnut Bouillardovim uzvikom: “Teologija koja ne bi bila aktualna bila bi lažna teologija!”, iznoseći argumente za svoju teologiju, opisuje njezinu zadaću: “Osim toga, podsjećajući na izvore objave, teologija pomaže usmjeravanju pastora: stavlja ga u širi kontekst i čuva ga da ne upadne u aktivizam i ‘imedijalizam’ (neposredno ostvarivanje). Teologija kao kritičko razmišljanje ima osloboditeljsku ulogu čovjeka i kršćanske zajednice, lišavajući ih bilo kakvog fetišizma i idolatrije. Usto izbjegava pogubni i osiromašujući narcizam. Tako shvaćena, teologija ima stalnu i nužnu ulogu u oslobođenju od svakog oblika religioznog otuđenja, što ga najčešće podhranjuje sama crkvena ustanova kad sprečava autentičan pristup riječi Gospodinovoj.”

Teologija *anti-Mita* i teologija demitizacije katkad se pogrešno poistovjećuju.³ Precizno rečeno, mit je dramaturgija društvenog života ili poetizirana povijest; mitovi su prikazi prošlog života naroda, njegove povijesti, polubogova i njihovih podviga, jer su na neki način uzdignuti na razinu bogova, i njihovih pustolovina. Ovdje nije riječ o mitu u tom smislu, u kojem je on svakidašnja duhovna hrana mladome i starome. Riječ je o mitu kao instrumentu vladanja, o mitu koji se izopačio u ideologiju (u pejorativnom značenju), u Ideju koja hoće ne tek teoretski, nego zbiljski biti jedina i sveobuhvatna.

Mit i utopija svojim poetskim i profetskim otkrivanjem početnog i s(a)vršenog stanja čovječanstva jesu na strani života. Ideologija kao djelatna apsolutizacija relativnog, nasilna prema zbilji, protivna je životu. Anti-Mit je dakle negacija mita u prenesenom značenju; to je mit izmišljene vrijednosti, smišljeno lažan, u službi dnevopolitičke poruke. Pišemo ga velikim slovom M – jer se radi o napuhanosti i političkoj mitomaniji.

Teorijske kontroverze o naciji ne prestaju. Bezbroj je definicija nacije i nacionalizma (cf. Touraine, 1997, 1998; Taylor, 1996; Tamir, 1993, 2002; Smith, 1979; Kristeva, 1993; Katunarić, 2003; Gellner, 1986; Vrcan, 2007). Ne ulazeći u te spоровe, prihvatit ću ono što kršćanski humanizam vidi u naciji: ona je nešto čudoredno-društveno, ljudska zajednica utemeljena na činjenici rođenja i podrijetla, ali sa svim čudorednim suznačenjima tih naziva. Rođenje za razumski život i za civilizacijske djelatnosti, podrijetlo svojstveno obiteljskim predajama, društvenom i pravnom odgoju, kulturnom nasljeđu, zajedničkim shvaćanjima i običajima, povijesnim sjećanjima, patnjama, zahtjevima, nadama, predrasudama i zajedničkim ozlojeđenostima.

³ Onima koje zanima teologija demitizacije, koja je izvan teme ovog rada, može se preporučiti određena stručna literatura, primjerice Brown (1980: 248-262) i Murlé (1967: 35-41).

2. Politička teologija i nacionalni anti-Mit

Teologiju nacionalnog anti-Mita može se svrstati u dio političke teologije. Politička teologija nije isto što i “kršćanska politika” – “kršćanska politika” naime ne postoji; postoje kršćani u politici kao što postoje ateisti, židovi, liječnici, pravnici... Političku teologiju inspiriralo je Evanđelje i njegov duh, s intencijom da se politika i ljudi u njoj prožmu kršćanskim načelima, usklade s moralom koji je “evanđeoska zadnja riječ” u životu. Sržna je zadaća teologa političke teologije (politteologa?) u tome da političare, ali i crkvene ljude podsjeti na mnoštvo naslaga, mitova osobito, koje su sakrile evanđeoska načela i autentičnu crkvenu praksu tijekom vjekova, i da je to kočnica praktičnom djelovanju, onakvom za kakvo bi se zauzeo sam Krist.

Politička teologija smjera relativizaciji politike i njezinih apsolutističkih pretenzija. Tako su se otvorili prostori i za druga jednakovrijedna bogatstva, duhovna također. Politička teologija nije prema tome ni mogla upasti u “političku arenu” – jer je u krajnjem cilju demitologizirala politiku.⁴

Može li se teologija “nacionalnog anti-Mita” s pravom pozvati na Bibliju, odnosno koliko su njezine postavke sukladne kršćanskom nauku?

Može se reći da cijela Biblija, čak ako se služi i koncepcijom mitologije kao poezije, ruši svaki oltar na kojemu nije Jahve ili Gospodin Isus Krist. Stari Savez i Novi Savez graniti su na kojima počiva judeo-kršćanski oslobođeni svijet. “Ja sam Jahve – utvuljuje se tisućljećima sljedbenicima Biblija – Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva. Nemoj imati drugih bogova osim mene. Ne pravi sebi urezana lika niti kakve slike onoga što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi. Jer ja, Jahve, Bog tvoj, Bog sam ljubomoran, koji kažnjavam grijeh otaca – onih koji me mrze na djeci do trećeg i četvrtog koljena, a iskazujem ljubav tisućama koji me ljube i vrše moje zapovijedi” (Izl 20, 2-6). Pred kršćanima to ima i drugu stranu medalje: “Ne dopustite da vas nazivaju rabbi – odrješito će Isus ‘narodu i svojim učenicima’ jer imate samo jednog Učitelja, a svi ste braća. Nikoga na zemlji ne nazivajte svojim ocem, jer imate samo jednog Oca, onoga nebeskoga!” (Mt 23, 8-10).

“Puteni židovi” i “puteni kršćani” (Pascalovi izrazi) smatraju da je Mesija politički vladar. On bi, prema njima, morao biti snaga na koju će se oslanjati svi obnovitelji zemaljskih država; dok Pascal misli, i vjeruje u to, “da su pravi židovi i pravi

⁴ O “Političkoj teologiji” na hrvatskom jezičnom području vidi npr. Metz (1967; 1969; 2004), Šimundža (1975: 103-120), Häring (1986: 459-530). K tomu, valja barem napomenuti da postoje razne grane političke teologije: crnačka, feministička, globalizacije, ekologije itd., kao što postoje i različite vrste teologije oslobođenja (ona nije samo latinskoamerička, postoji i europska teologija oslobođenja).

kršćani oduvijek očekivali Mesiju koji će ih naučiti da ljube Boga, i koji će ovom ljubavlju iznijeti pobjedu nad svojim neprijateljima” (Pascal, 2000).

B. Häring odlučan je u obrani onih koji se pozivaju na relativizaciju političkih silnika i njihovih umotvorina. On tumači: “Već je prva Crkva formulirala religiozne istine tako strogo da su one obuhvaćale demitologiziranje političkih zahtjeva, što je za mnoge suvremenike bilo neprihvatljivo. Kad npr. Pavao piše: ‘A naša je domovina (politeuma) na nebesima, odakle i Spasitelja (sotēr) postojano očekujemo, Gospodina (kýrios) Isusa Krista’,⁵ tada on ne upozorava tek posve općenito na zemaljsko mišljenje i zarobljenost nego se posve otvoreno suprotstavlja zahtjevima rimskog cara koji je sebi prisvajao naziv ‘kýrios’. Time se ujedno mislilo da građansko pravo u Kristovu kraljevstvu odbacuje kult cara i svake političke prakse koja se na tome zasniva.”

3. Hrvatski nacionalistički grijeh

Nema sumnje da je prevladavajući vrijednosni sklop hrvatskog naroda oblikovala dobrim dijelom Katolička crkva. Pritom imam na umu kršćanski humanizam i duhovni život koji se, kako povijesno tako i u suvremenosti, utkao u život našeg naroda. Crkva hrvatskoga govornog područja jest po svojoj misiji za Istinu. Nacionalni anti-Mit jest u funkciji nacionalne istine – jer ostaje nacionalna stvarnost; “nacionalna” i ni jedna druga. “Nacionalna stvarnost” nije najčešće onakva kakvu bismo poželjeli; to je kao kad volimo roditelje: nismo ih birali, a naši su – neki drugi bili bi nam možda draži i korisniji. Crkva transcendirira naciju, i stoga može najobjektivnije prosuđivati “nacionalnu stvarnost” ne uvlačeći se u dnevno-politička pogađanja. *Grijesi u “nacionalnoj stvarnosti”* jesu činjenice.⁶ I to je realni teren Crkve na kojemu ona može i treba dominirati – po svojoj vokaciji kao nitko drugi.

Nacionalizam je grijeh protiv interesa vlastite nacije (i naroda), i u ovom domaćem košmaru ne bi se smjelo olako eksperimentirati s tim pojmom; on je *egoističan* (Drugi vatikanski sabor) i *ugrožava dobre odnose među narodima*. Zanimljivo je pratiti i ovu pojavu: otkako se nacionalizam obogotvorio (sic!) u novijoj evropskoj povijesti, od Francuske revolucije nadalje, Crkvu se sve više gurka u stranu, na rubove društvenih zbivanja. Ta “sekularna religija” postala je surogatom

⁵ Fil 3, 20.

⁶ Tu mislim na dio pisma kancelara Konrada Adenauera iz veljače 1946. jednom katoličkom svećeniku u Bonnu: “Mislim da njemački narod, pa tako i biskupi i svećenici u njemu, nose veliku krivnju za ono što se dogodilo u koncentracijskim logorima (...) A ta je krivnja počela dosta ranije jer su narod i Crkva podržali nacističku agitaciju. Neki vrlo entuzijastički”. Dio pisma tadašnjeg njemačkog kancelara svećeniku Bonhardu Custodisu, u Bonnu, 23. veljače 1946. Vidi u: Konrad Adenauer, *Briefe: 1945-1947*, kompilacija Hansa Petera Mensinga, Rhönder Ausgabe, Siedler, Berlin, 1983, pismo 169, str. 172.

za duhovnost i za "ideale"; i u svojoj konačnoj verziji – prvi protivnik kršćanskog univerzalizma. Iz kršćanske perspektive, gotovo proročki dr. Tomislav Šagi Bunić opisuje nacionalizam još 1984,⁷ i vrijedi to čuti u "suzvučju" današnjih izvikivanja nacionalnih parola. On kaže:

Pod imenom nacionalizma misli se tu na teoriju i na gibanje oslonjeno na takvu teoriju koja nacionalnost u nekom vidu drži najvećim dobrom. Dobrom kojemu treba sve žrtvovati i koje opravdava svako zločinstvo i nepravdu ako je počinjena u njegovoj funkciji. Nacionalizam u tom smislu hipostazira na neki način svoju naciju (to je otprilike u istom smislu kao Hitlerov nacizam), bezobzirno želi zadominirati drugim nacijama smatrajući nacionalni egoizam i moć nacije dobrom koje se samo po sebi razumije ("sacro egoismo") i u ime kojega se mogu gaziti sva ostala dobra bilo svoga naroda, bilo drugih naroda.

Takav nacionalizam postoji onda ako se od vlastitog naroda – razumije se, od njegovih potlačenih slojeva – traže enormne žrtve u svrhu jačanja nacionalnog prestiža, bilo stvaranjem goleme vojske za zastrašivanje susjeda i zavojevačke namjere, bilo kakvim drugim postupcima koji neće poslužiti pravom općem dobru, nego nacionalnoj nadutosti. Takav nacionalizam postoji ako jedan narod posiže za teritorijem drugog naroda ili za njegovim dobrima ili želi drugi narod ekonomski ili kulturno ili politički ili čak nacionalno sebi potčiniti, ukinuti njegovu nacionalnu samobitnost, u sebe ga apsorbirati i odnaroditi. Bez obzira da li se to čini otvoreno i bez prikrivanja ili se prikriva krilaticama o redu i poretku, o stvaranju većih i snažnijih državnih jedinica, o "novom poretku", ili o oslobođenju od kolonijalizma i slično.

Jedan od hrvatskih nacionalističkih grijeha bilo je svakako uspostavljanje Nezavisne Države Hrvatske pod Pavelićevim režimom; ustaškim i pronacifašističkim. U ime hrvatske države zakonski je pobijeno vjerojatno stotinu tisuća nevinih ljudi – samo zato što se nisu uklapali u projekt države kako su je krojili hrvatski nacionalisti ustaše.

4. Statolatrija – nepoznata kršćanskom nauku

U kršćanskoj je tradiciji, tj. u nauku Katoličke crkve, nepoznata statolatrija, odnosno pobožanstvenje državne ili političke vlasti.⁸ U raspravama o dogmatici ili ekleziologiji ne razlikuje se, naravno, pojam države od različitih drugih nosilaca

⁷ Tomislav Janko Šagi Bunić, *Kršćanstvo sabire ljude, a ne nacije*, u: Rudež (1984: 51).

⁸ Izraz "statolatrija" danas je gotovo nepoznat u javnom komuniciranju. Nema ga, recimo, ni u Klaićevu *Rječniku stranih riječi*, barem u starijim izdanjima. To je kovanica, vjerojatno po uzoru na idolatrija (grč. eidolon – slika, prilika, utvara; grč. latreia – služba), a na hrvatskom bi se moglo reći "državoklanjalaštvo", odnosno opisno: pobožanstvenje države ili obogotvorenje, prinošenje kulta mitu države, vlasti ili političke stranke koja se poistovjećuje s državom. Izraz

vlasti, jer u mjeri u kojoj to dopuštaju rasvjetovljenje i religiozna reinterpretacija političkih pojmova u ranom kršćanstvu, crkveni učitelji obnavljaju antičke osnovne teorije koinonije, odakle možemo zaključiti da ni poruka Novoga testamenta nije za svagda mogla razoriti klasično političko razumijevanje “građanskog društva”, ali već u kasnoj skolastici Albert Veliki i Toma Akvinski povezuju pojam što ga je stvorio Aristotel s biblijsko-kršćanskim sadržajima s jedne strane, a s određenim pravno-političkim elementima srednjovjekovnog gradskog života s druge strane. U skladu s povijesno-teologijskim razlikovanjem između božanskog i ljudskog zakona, ustrojstvo političke filozofije sada se kreće oko dva pola; građanskog društva (*communitas civilis*), koje je razumljeno kao *svjetovno*, i nadsvjetovne zajednice u Bogu (*communitas divina*), koja transcendirira sve ljudske ustave.

Bitno se dakle sačuvalo: da je Crkva kao zajednica nešto sasvim drugo nego država i da se ostalo na poziciji dviju, ipak, komplementarnih stvarnosti, kao što su npr. duša i tijelo-čovjek. Stoga će biti lakše razumjeti ovih nekoliko navoda, gotovo školskih, o stavljanju države, odnosno političke vlasti katoličkih praktičara, ali i teoretičara, sve do Drugog vatikanskog sabora (1963-1965), na prvo mjesto, a ono je relativiziranje njezina sadržaja spram težnji da se nametne kao Apsolut, tj. kao “prezentni bog” (Hegel).

Teorije katoličkih sociologa, onih što su stajali nasuprot liberalističkim i socijaldemokratskim učenjima XIX. stoljeća, posebno su isticale, pozivajući se već tada na službene crkvene dokumente, da Crkvi nije bitno je li u nekoj zemlji monarhija ili republika; glavno je da je država pravedna i da vodi brigu o općem blagostanju.

Prema tim shvaćanjima, država je najviša organizacija socijalnog reda i socijalne uzajamnosti. Kako je ona naravna zajednica, izvor je svake državne tvorevine u ljudskoj naravi. Kako je nju stvorio Bog, svaka je vlast, dakle, u svojoj konačnici od Boga. Time je u svakom slučaju i u svakoj prilici otklonjen poganski kult države, njezino obogotvorenje kroz apsolutističko i despotsko ponašanje vlastodržaca, ali i novopogansko insistiranje na narodnom suverenitetu, koji najčešće skonča u divinizaciji nacije ili rase, dakle u statolatriji *sui generis*.

5. Nauk Katoličke crkve o državi

Razvitkom socijalnog nauka Katoličke crkve, što traje preko stotinu godina, nastoji se crkvena stajališta o državi uskladiti sa suvremenim teorijama. Ta se stajališta mogu ovako rezimirati:

sam pronašao, za mene prvi put, u katoličkom predratnom tisku. Tako npr. u isusovačkom *Životu* od 1931. godine u kojemu se raspravljalo o talijanskom fašizmu i njegovu uzdizanju države na božanski tron. Takvi su npr. članci Stjepana Poglajena, Idejna pozadina jednog sukoba, *Život* XII, str. 353-359; Papa i novopoganska statolatrija, *Život* XII, str. 476-487.

1. Est enim homo, quam respublica, senior!, tj. "Čovjek je stariji od države!". To je naveo još papa Lav XIII. i spada u prvi aksiom kršćansko-katoličkog pogleda na državu. Zbog toga je Drugi vatikanski sabor programatski izjavio "da je čovjek ili ljudska osoba izvor, nosilac i cilj svih društvenih ustanova i svih udruženja". Pojedinaac se rodio prije države, mijenja državne granice, državnu pripadnost itd., što dovodi do zaključka da njegova neotuđiva prava i dužnosti imaju prednost. Kada se to kaže, time Crkva odbacuje sve vrste totalitarizma koje bi na bilo koji način i na bilo kojem sektoru željele ropski potlačiti čovjeka. To također znači da država mora poštovati prioritet vrednota, tj. ako bi država naređivala nešto protiv Božjega zakona i pravde, npr. ozakonivši rasizam, po načelu prioriteta "treba više slušati Boga nego čovjeka!" (Dap 5, 29).
2. Čovjek je po naravi član neke države, odnosno on nije samo socijalno, nego i političko biće. Država je stvarnost koja po kršćanskom shvaćanju dolazi od Boga, kao što inače nema vlasti osim od Boga (usp. Rim 13, 1). Po tom načelu država neće izumrijeti i nestati, ali to ne znači da joj je "u prirodi" samovolja ili apsolutističko ponašanje, jer je čovjek društveno biće *ex Dei ordinatione*, tj. "po Božjemu određenju".
3. Država nije cilj samoj sebi. Ona je radi blagostanja i razvitka svih pojedinaca. Katolički društveni nauk odbacuje sve koncepcije države-mita, svaku divinizaciju države, državu-moloha kojoj bi se nesmetano žrtvovala ljudske osobe... Država, dakle, nema apsolutnu vrijednost.
4. Država se ne bi smjela temeljiti isključivo na juridičkom pozitivizmu, tj. zakoni moralnog i božanskog reda stavljati iza pozitivnih državnih zakona. U jednu riječ: odbacuju se sve koncepcije državne vlasti kojoj je otvoren put da krši osnovne zahtjeve čovječje i kršćanske savjesti. Postoji, prema tome, i *homo morum*, odnosno "čovjek morala".
5. Država nije nešto dogotovljeno, statično. Drugim riječima, za državu se svaki njezin član mora osjećati odgovornim. Za to je potreban etički i politički odgoj.
6. I obitelj uživa neku prednost u odnosu na državu. Ona se ne bi smjela, jer ima svoja prava, npr. na odgoj djeteta, utopiti u masi koja kliče državi bez rezerve. Većina država nastoji, pogotovo ako otklizuje u autoritativne tendencije, obitelji staviti pod svoju kontrolu i iskoristiti ih za svoje militarističke ciljeve i slično.
7. Kada Katolička crkva iznosi svoj nauk o državi i njezinim osobinama, ne znači da se upleće u dnevnu politiku. Pred Crkvom (Kristovom) u prvom je redu čovjek i njegovo dostojanstvo i iz te pozicije, tj. skrbi o čovjeku ona

progovara o državi, upozoravajući naročito na krive teorije koje bi mogle, što se, nažalost, događalo, odvesti kršćanina na krivi put, odnosno u put nemoralna.⁹

6. Statolatrija talijanskih fašista i Katolička crkva

Države s totalitarnim osobinama ili tendencijama pokazale su se vrlo vještima u manipuliranju vjerskim osjećajima vjernika, te su znale vrlo često “namagarčiti Crkvu”. Klasičan je primjer za to bio odnos Crkve prema Mussolinijevu fašizmu. Ideolozi fašizma vješto su upotrijebili katolištvo “kao tradicionalnu talijansku vjeru” da se preko nje uvuku u talijansko društvo. Nakon prilično žestokih sukoba Crkve i pape s ujediniteljima Italije Mussolini smiruje tenzije nakon uspona na vlast 1922. godine. Čak prihvaća Katoličku crkvu kao državnu vjeru na osobit način te u škole uvodi vjeronauk, u službene prostorije stavljaju se križevi, svećenstvo je u određenom privilegiranom položaju, crkvena visoka učilišta priznata su u okviru države i slično. Kruna svih tih “dobrih” odnosa bio je Lateranski ugovor 1929. godine i nakon toga Konkordat između fašističke Italije i Vatikana.¹⁰

Kad su se fašisti konačno učvrstili, a upravo im je u tome Katolička crkva navino pomogla, isključivši npr. katoličke stranke iz pregovora, očitovale se pravo Mussolinijevo lice: on je na svoj način počeo tumačiti ove sporazume, pokazujući da je fašistička država iznad svega. Tada se vidjelo da su npr. Croce i Gentile sa svojim neohegelijanizmom bili glavni inspiratori onog dijela fašističke ideologije “koji vjeri pravi komplimente radi nacije, a naciju uzdiže na stupanj božanstva”. A Mussolini je u parlamentu jasno dobacio katolicima: “Kakav mi to, dakle, odgoj svojatamo u punoj mjeri? (...) Da suvremeni svijet nije svijet divljih vukova, kakvim ga mi poznajemo (vukova pače i onda kad nose frak i cilindar), mi bismo se mogli odreći tog odgoja kojemu mi – jer nam je licemjerstvo odvratno – dajemo pravo ime: ratnički odgoj. Ne smijemo da se preplašimo te riječi. Taj je muževni i ratnički odgoj potreban Italiji, jer se vojničke kreposti talijanskog naroda već za dugih stoljeća nisu mogle da proslave. Poslije ratova rimskog carstva, svjetski rat od 1915. do 1918. bio je prvi rat u kojem se talijanski narod borio i pobijedio...”

Još je otvoreniji kad izjavljuje: “Država ima pravo i dužnost da ne samo poučava narod već da ga i odgaja po načelima svoje posebne etike. U tom delikatnom

⁹ Vidi: Prpić, Puhovski i Uzelac (1990: 138).

¹⁰ Priređeno prema: Kuničić (1971: 74 i dalje). Crkveni nauk o državi sažet je npr. u prvoj socijalnoj enciklici pape Lava XIII. iz 1891. godine: *Rerum novarum*, te posebno u dokumentu Drugog vatikanskog sabora: *Gaudium et spes*. I u zadnjoj socijalnoj enciklici pape Ivana Pavla II. iz 1991. godine: *Centesimus annus* govori se također o državi s obzirom na kulturu. Tu se npr., između ostaloga, kaže da svaki državni totalitarizam “nastoji razoriti Crkvu ili je, barem, sebi podrediti učinivši je sredstvom vlastitog ideološkog aparata”.

problemu neće ona popustiti Crkvi ni za dlaku. Država je apsolutna svrha, koja potpuno apsorpira pojedinca.” O vjeri se zapravo mislilo ovo, kako je jednostavno rekao Gentile: “Tamo gdje još ne može ući filozofija, mora ući vjera sa svojim lakim i samovoljnim rješenjima; inače u tim mladim dušama nema nikakvog solidnog moralnog uvjerenja, nikakvog pravog osjećaja čovječnosti”.

Na što se na kraju sveo “moral” talijanskih fašista, rekao je Saitta, također jedan od njihovih ideologa: “Očevidno je da se moralnost mora identificirati s nacijom. Odatle naša praktična dužnost da unapređujemo, širimo i učinimo plodnim život te nacije. Mi se, naime, možemo nazivati samo toliko moralnima koliko nastojimo da razvijemo svoju personalnost koja je istovjetna s nacijom.”

Papa Pio XI. protestirao je protiv takvih riječi i nastupa, ali prekasno. Fašisti su upadali u crkvene ustanove i pljačkali ih, istaknuti katolici morali su bježati u inozemstvo, Katoličkoj akciji praktički se zavrnilo vratom... Tako se neoprez Crkve prema statolatriji gadno osvetio: bila je ponižena na perfidan način kao malo kada u povijesti.¹¹

Katolička crkva često se mogla pohvaliti time da je odgajala državi čestite građane – kažem “čestite” da izbjegnem već potrošene riječi o “pokornom” ili “lojalnom” građaninu, odnosno podaniku – te će za hrvatsku demokraciju najviše učiniti ako se ne iznevjeri tom učenju. Čestiti građanin mora prije svega biti lišen svih božanstava ovdje na zemlji, mora dakle biti slobodan i od “boga-države”, jer će se tek tada osjetiti suodgovornim za njezin istinski napredak.

Sklonosti hrvatskih državnih vlasti, posebno devedesetih godina, neprimjerenu veličanju države bile su više nego očite, što je čak donekle razumljivo iz kuta vladajuće grupe, odnosno HDZ-a. Katolička crkva u Hrvatskoj takvoj se statolatriji morala odlučno oduprijeti, jer se može dogoditi da se u oblikovanju kulta države (što je lako dokazati iz prijašnjih iskustava) pogaze sva kršćanska načela o čovjeku, društvu, politici i državi. Tako bi se Republika Hrvatska, kao uistinu vjekovna težnja hrvatskih ljudi, mogla izroditi u zajednicu nesretnih ljudi. Ili se to već dogodilo?

7. Statolatrija od vremena NDH do naših dana

Krajem 2007. godine ponovno je u nas objavljena knjiga bremenitog i provokativnog naslova *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* (izabrali i priredili za tisak Joža Horvat i Zdenko Štambuk, ugledni hrvatski intelektualci) koja je prvi put ugledala svjetlo dana u Zagrebu 1946, u klimi koja nije bila prijateljska prema kršćanima. Prilikom pisanja predgovora za tu knjigu, u povijesnom kontekstu u kojemu smo, kako sam naveo, već umorni od stalnog ponavljanja nacionalističkih fraza i raznih aktualizacija fašističkog “morala” u redovi-

¹¹ Vidi o tome npr. Missiroli (1941).

ma Katoličke crkve u nas, našao sam se pred laganom, ali istovremeno i napornom zadaćom. Laganom jer se radilo o knjizi sabranih dokumenata koji su u velikoj većini proizašli iz tadašnjih katoličkih redova, posebno iz tadašnjeg katoličkog tiska (u razdoblju postojanja tzv. NDH). Ali posao je bio i naporan jer se trebalo udubiti u mentalitet tadašnje Crkve i pokušati shvatiti kontekst u kojem je djelovala.

Napisao sam da će obrana biti laka jer, kao što je Crkva napadala samu sebe sadržajem onoga što je izgovarala, ne samo u doba NDH (i taj se napad nastavlja jer pravog ograđivanja i pravog kajanja kakvo su, primjerice, pokazali tijekom minulih desetljeća njemački katolici, ali i drugi kršćani, u nas nije bilo), tako je bilo jednostavno pokazati, i to opet na temelju izjava kako članova episkopata koji ne poznaju niti poštuju duh Drugog vatikanskog sabora, tako i nečasnih katoličkih novinara ili glasnih svećenika koji šire zaraznu nacionalističku buku, da su i tada i danas na djelu oni koji prakticiraju “moral” fašizma. A on je, u najkraćim riječima, kako su ga opisali ideolozi koji su potpomagali Mussolinija: “Očevidno je da se moralnost mora identificirati s nacijom. Odatle naša praktična dužnost da unapređujemo, širimo i učinimo plodnim život te nacije. Mi se, naime, možemo nazivati samo toliko moralnima koliko nastojimo da razvijemo svoju personalnost koja je istovjetna s nacijom.”

Kao politički teolog mislim da ta knjiga svakog čitatelja stavlja pred nelagodnu zadaću da odgovori na pitanje: što preostaje onima koji nemaju platformu moći na koju mogu zakoračiti kada iznevjeri strategija pravljenja mjesta u sebi za neprijatelja, to jest kada mirotvorstvo koje se predlaže kršćanima uzrokuje novu, nepodnošljivu agoniju Kristovih sljedbenika, onih kojima teologiju križa nije potrebno objasniti jer ju žive tijelom i dušom, mada misle da će u svakom trenu puknuti od ljudske ravnodušnosti prema njihovoj patnji i od društvene besperspektivnosti u svijetu moći i nasilja?

Religija u društvu i životu pojedinaca ispunjava višestruke funkcije. Najbrojnije i najzanimljivije su one koje su povezane s traženjem izgovora za ljudske interese i njihovo zabašurivanje, što je sinonim za ideologizaciju religije. Današnja istraživanja ukazuju na to da je u povijesti religija igrala – možda i više nego što se pretpostavljalo – ulogu maske, jer je svojom teološkom retorikom pokrivala scenarije nereligiozne ili potpuno svjetovne koristi. Slučaj političke zlouporabe religije, što ne prestaje biti fenomen niti u ovom poratnom hrvatskom vremenu, najkrvavije je došao na vidjelo bezbožnim nasiljem, paležom, pljačkom, osvajanjem, tzv. etničkim “čišćenjem”, rušenjem bogomolja, vitlanjem religijskim simbolima nad glavama, nacionalizmom i ksenofobijom izmanipuliranih i prestrašenih, ukratko, izluđenih građana.

Takvu religiju možemo označiti lažnom. Hinjena religioznost dokazala je da ne postoji niti jedan politički interes koji ne bi mogla pokriti religijska ideja te da,

nažalost, u tome sudjeluju i mnogi vjerski službenici i vođe. U svijetu i društvu prepunom sukoba religija nam poručuje da nam je poziv da zagrlimo jedni druge i da prijedemo svakojake granice, pa i one između rituala ili prostora i vremena.

To me dovodi do toga da citiram jedan prevažan dokument.

U pismu Hrvatske biskupske konferencije o pedesetoj obljetnici završetka Drugog svjetskog rata koje je objavljeno 1. svibnja 1995. napisano je, između ostalog, ovo:

Mi ćemo stoga u ovoj obljetnici, ponizno pred Bogom i iskreno pred ljudima, odati kršćansku počast svim žrtvama, u prvom redu žrtvama Drugoga svjetskog rata, ali i žrtvama današnjim, kao i onima koje su prethodile Drugome svjetskom ratu na našim prostorima te ispunile krvlju i suzama gotovo čitavo naše dvadeseto stoljeće. Molit ćemo vječni mir svima nastradalima. Pravo na život i dostojanstvo svake osobe pod Božjom je zaštitom. Stoga svakoj nevinnoj žrtvi dugujemo jednako poštovanje.

Tu ne može biti razlike ni rasne ni nacionalne, ni konfesionalne, ni stranačke. Temeljna jednakost u dostojanstvu svih ljudi proizlazi iz same naravi čovjeka, stvorena na sliku i priliku Božju. Pojedinačne i osobito masovne likvidacije bez ikakva suda i dokaza krivnje uvijek su i posvuda teški zločini pred Bogom i pred ljudima. Stoga ćemo se kod svetoga oltara spomenuti žrtava hrvatskog naroda i Katoličke Crkve. Spomenut ćemo se žrtava srpske nacionalnosti i Srpske Pravoslavne Crkve u Hrvatskoj. Spomenut ćemo se žrtava Židova, Roma i svih kod nas ubijenih u Drugome svjetskom ratu samo zato što su druge nacije, druge konfesionalne pripadnosti ili drugoga političkog uvjerenja.

No, uz spomen žrtava nužno se povezuje i spomen krvnika, spomen krivaca za tako brojne žrtve. Krivci imaju svoje ime i prezime pa je i njihova odgovornost u prvom redu osobna. Isprika da su samo izvršavali naređenja ne može ukinuti osobnu krivnju neposrednih počinilaca zločina. No još je veća krivnja naredbodavaca, ideologa, tvorca sustava koji unaprijed planiraju krvavi obračun s neistomišljenicima. Krivnju ne isključuje ni činjenica da se u svakom ratu čine zločini. Zakonita obrana i zločin ne mogu se poistovjetiti. Krivci su na našim prostorima bili pripadnici određenog naroda, stranog (u Drugome svjetskom ratu posebno njemačkoga i talijanskoga) i domaćeg posebno srpskoga i hrvatskoga čije su ime okaljali svojim nedjelima. Mnogi od njih članovi su i određene Crkve ili vjerske zajednice. Ipak, da bi zakoniti sud bio pravedan, nužno je tražiti i poštovati istinu i o žrtvama i o krvnicima. Uvećavanje broja žrtava da bi se snažnije nametnuo žig krivnje čitavom jednom narodu ili skupini, pogađa nevine nepravdom koju ne može odobriti ni jedna iskrena savjest.

Nije glavna težina pitanja u tome kako žaliti žrtve vlastite zajednice i kako prepoznati krivnju druge zajednice. Hrvati i Srbi, katolici i pravoslavni, muslimani i drugi pred težim su moralnim pitanjem: Kako žaliti žrtve druge zajednice, kako priznati krivnju u vlastitoj zajednici? A zatim: Kako okajati krivnju, kako zadobi-

ti oprostjenje Božje i ljudsko, mir savjesti i pomirenje među ljudima i narodima? Kako započeti novo doba osnovano na pravednosti i istini?

Ključ odgovora nalazimo u molitvi Gospodnjoj. Sve ljude, a posebno one koji se zajedno s nama obraćaju Bogu kao Ocu, nazivamo braćom. Zajedno s njima molimo: "Otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim". U čežnji za Božjim opraštenjem i mi ljudi uzajamno opraštamo jedni drugima. Ono što pohranjujemo u svojoj povijesnoj memoriji nisu nepodmireni računi koji rađaju namisli osвете. Pamtime zlo koje se dogodilo a nije se smjelo dogoditi. Učimo kako ne ponavljati grijeh i kako ustrajati u dobroj odluci...¹²

To su vrlo odgovorne, obvezujuće i ozbiljne riječi. No koliko je duha te poruke provedeno u djelo? Kako je moguće da i episkopat i kler svih ovih godina pate od teških napada amnezije i ništa ne pamte što se tiče zločina koji su pak počinili Hrvati, katolici i oni koji to nisu, od raspada SFRJ naovamo? Kako je bilo moguće da se na Bleiburškom polju 13. svibnja 2007. pojavi zagrebački nadbiskup, kardinal Josip Bozanić, i na sav glas kaže kako mora govoriti i svjedočiti istinu, a onda ostane bez glasa i traga kada smo sa zaprepaštenjem saznali, prateći na Županijskom sudu u Zagrebu tijekom suđenja odgovornima za zločine počinjene u rujnu 1993. u akciji kod Medačkog džepa i nakon nje, da su tamošnji Srbi bili živi nabijani na kolac i bacani u bunare, baš kao i u doba NDH?

Je li to zato što je teško priznati da su se opet mnogi članovi Crkve, kako na području RH tako i u BiH, zapleli u nepravdu, nasilje i teške zločine? Ili pak zato što gotovo niti jedna kršćanska crkva nije izvršila adekvatan proces suočavanja s negativnom prošlošću, kajanja i praštanja?

Teško je povjerovati da je kardinal Josip Bozanić na tom istom Bleiburškom polju mogao izjaviti da je "biskup Crkve hrvatskog naroda", jer bi kao magistar crkvene dogmatike i crkvenoga prava trebao znati da takvo nešto ne postoji. Jer Crkva ne evangelizira nacije, države ili etničke skupine, nego iz njih izdvaja pojedince i spaja ih u novu zajednicu – "Božji narod" – koji svoju snagu crpi ne iz nacionalnog ponosa, nego iz povezanosti s Bogom i slušanjem poticaja Duha Svetoga. Što tek očekivati od drugih članova episkopata koji nisu napravili nikakav znak otklona od sprege Stepinca i Pavelića, jednog nadbiskupa koji je podržao uvođenje rasnih zakona i jednog ratnog zločinca koji ih je temeljito provodio na divljenje nacista? Jesu li članovi episkopata, *Glas Koncila*, ta bulumenta tzv. katoličkih novinara ili grlati nacionalisti u redovima klera barem jednom riječju izrazili otklon od početnog, dosta dugog i vrlo važnog divljenja Stepinca prema Paveliću? Nisu!

A evo što je objavljeno u Stepinčevu *Katoličkom listu*: "NDH stvorena je Božjom milošću, mudrim i požrtvovnim radom Poglavnika i ustaškog pokreta te vo-

¹² http://www.hbk.hr/novi/hbk/sadrzaj_vijesti.php?ID=31&tbl=tblvijestihbkdokumenti

ljom naših saveznika. Od osnutka Države (...) prošlo je kratko vrijeme (...) učinjena su djela, koja zadivljuju...”¹³ I zašto se onda čuditi kada čitamo, prema mišljenju povjesničara i publicista Ive i Slavka Goldsteina, da se sam Stepinac načelno nije protivio donošenju rasnih zakona koje naziva “protužidovskima”, već samo nekim njihovim aspektima i rigoroznoj provedbi. Štoviše, da ih je često opravdavao?¹⁴

Osoba koja je vjerovala i javno širila misao da je NDH “Božje djelo” (*ibid.*) bila je sposobna zastupati ovakve antiekumenske i antikršćanske misli: “Sve u svemu Hrvati i Srbi dva su svijeta ... koji se nikada ne će približiti osim čudom Božjim. Shizma (tj. pravoslavlje) je najveće prokletstvo Evrope, skoro veće nego protestantizam. Tu nema morala, nema načela, nema istine, nema pravde, nema poštenja.” To je napisao u svom dnevniku nakon što su 27. ožujka 1941. u Beogradu i drugim gradovima izbile masovne demonstracije protiv pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, a probritanski oficiri izvršili državni udar. Nadbiskup Stepinac bio je ogorčen i, očigledno, držao je vjerske razlike podlogom svim ostalim razlikama, pa tako i glavnim izvorom nevolja u Jugoslaviji.

Da nije bilo ushićenja za NDH, vjerojatno nadbiskup Stepinac ne bi požurio već 12. travnja pohoditi Slavka Kvaternika. U međuvremenu je blagoslovio i osnutak te tzv. države. Samo četiri dana kasnije, 16. travnja, prvi dan po Pavelićevu dolasku u Zagreb, nadbiskup Stepinac posjećuje Poglavnika da bi izrazio odanost novom režimu. Svojim je biskupima 28. travnja pak poslao okružnicu u prigodi uspostave (marionetske) hrvatske države: ocjenjujući da se radi o “najzamašnjim događajima u životu hrvatskog naroda... o davno sanjanom i željkovanom idealu”, zaključuje: “Je li potrebno isticati, da je i u našim žilama življe zakolala krv, da je i u našim grudima življe zakucalo srce? Nitko pametan toga osuditi ne može ... jer je ljubav prema vlastitom narodu Božjim prstom upisana u ljudsko biće i Božja zapovijed!”¹⁵

A već je tada bila uništena sinagoga u Osijeku (14. travnja), već je bila done-sena temeljna zakonska odredba (17. travnja) kojom se ozakonjuje najgori politički teror te nekoliko diskriminatorskih zakonskih odredbi protiv Židova i Srba i već se obilno razmahala sramotna huškačka kampanja u novinama i na državnom radiju. Svakome je moglo biti jasno da su vlasti novouspostavljene NDH krenule bitno drugačijim putem od onih kojima se ostvaruju etičke zasade kršćanstva i pravednog društva. Općenito se može reći da je nadbiskup Stepinac bio fasciniran činjenicom da je hrvatska država osnovana i smatrao je da je treba apsolutno podržavati bez obzira na rasistički karakter njezinih temelja.

¹³ Nadbiskup Stepinac u članku “S nadom u bolju budućnost”, *Katolički list*, 32/1941.

¹⁴ Goldstein (2001: 559-578; poglavlje 37: “Katolička crkva, nadbiskup Stepinac i Židovi”).

¹⁵ *Katolički list*, 17 /1941, str. 197-198.

Od koga onda očekivati nadu i volju za angažman u stvaranju bolje, humanije budućnosti? Svakako od onih koji znaju da kršćanstvo ne smije biti potisnuto u svijet mita i osjećaja, nego mora biti poštivano kako bi njegov navještaj rasvijetlio istinu o čovjeku grešniku. I kada smo već kod tog pojma, napisao sam završavajući predgovor, utvrdio sam da ova knjiga, kao i naša ne odveć vesela stvarnost, svjedoče da su grijesi u “nacionalnoj stvarnosti” neosporne činjenice.

Samo iz te perspektive, zaključio sam, antifašizam itekako ima budućnost. A ponovno izdanje te i takve knjige duboki smisao i trajnu vrijednost. Možda će naša budućnost biti kvalitetnija i određena, konstatirao sam, time što ćemo pokazati umijemo li artikulirati adekvatnu politiku razlika, odnosno politiku jednakog dostojanstva i poštivanja drugosti ili ćemo u tome promašiti naš poziv na slobodu stvaranja i su-stvaranja. Konačno, drugost je sinonim za solidarnost, a vrhunac solidarnosti postignut je u drami Velikog petka, na Golgoti, kada se Isus solidarizirao s ljudima i podijelio, vlastitim tijelom, patnje svih ljudi, posebno onih siromašnih i slabih.

Katolička crkva u Hrvatskoj ima jasnu zadaću: demitologizirati jedno mračno doba hrvatske prošlosti i osvijetliti ga svjetlom kršćanskih principa, dovesti ga daleko na vidjelo – da se okaje ono doba koje je bilo grešno i koje se više nikada ne bi smjelo ponoviti.

Zaključak

Ono konačno, što je “najljudskiji” čin Crkve jest pomirenje, mirotvorstvo među ljudima. Crkva je, prema mnogim teozozima, sakrament mira, tj. za nju je “ljubav pokretačka snaga povijesti” (kardinal Maurice Roy, predsjednik Papinske komisije Pravda i mir). Mira među ljudima nema ako nema pravednosti. Priznati svoje grijeh jest gesta pravednosti – pred Bogom i pred svijetom. Stoga Crkva ostaje jedina nada koja je kadra obnoviti čovjeka iznutra, približiti ga drugim stvorenjima i učiniti ga odgovornim za mnogovrsna kretanja na planu svjetskog zbivanja. Kad se kaže da je Crkva “jedina nada” – time se ne podcjenjuju svi drugi napori na tom području, nego je to napomena o specifičnom pozivu Crkve kad uređuje međuljudske odnose i kada poziva na “nacionalni mit” kao “grieh” određene narodne zajednice.

LITERATURA (STUDIJSKA)

Abazović, Dino, 2006: *Za Naciju i Boga. Sociološko određenje religijskog nacionalizma*, CIPS Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Alexander, Stella, 1990: *Trostruki mit – Život zagrebačkog nadbiskupa Aloizija Stepinca*, TZG P. Golia d.o.o., Zagreb.

- Alves, Ruben, 1996: *Teologija ljudske nade*, Naprijed, Zagreb.
- Bainton, Ronald H., 1990: *Christian Attitudes Towards War and Peace*, Abingdon Press, Nashville.
- Baloban, Stjepan (ur.), 1995: *Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj*, Vijeće za laike HBK – GK, Zagreb.
- Baloban, Stjepan/Črpić, Gordan i Kompes, Marijana, 2008: *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Deseta obljetnica djelovanja – Dokumenti (1998. – 2008.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Balthasar, Hans Urs von, 2005: *Teologija povijesti – Kerigma i sadašnjost*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Barth, Karl, 2007: *Uvod u evangeličku teologiju*, Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, Zagreb.
- Barth, Karl, 2008: *Teološki eseji*, Ex Libris, Rijeka.
- Bateljja, Juraj i Tomić, Celestin (ur.), 1996: *Aloizije kardinal Stepinac, nadbiskup zagrebački – Propovijedi, govori, poruke (1941. – 1946.)*, AGM, Zagreb.
- Benigar, Aleksa, 1993: *Aloizije Stepinac, hrvatski kardinal*, GK, Zagreb.
- Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.
- Blažević, Velimir OFM (ur.), 2000: *Ljudska prava i Katolička crkva*, Pravni centar, Sarajevo.
- Boff, Clodovis, 1978: *Teologia e Practica. Teologia do Politico e suas mediacoes*, Vozes, Petropolis.
- Boff, Leonardo, 1987: *Crkva, karizma i vlast – Ogledi o vojujućoj eklesiologiji*, Stvarnost, Zagreb.
- Bozanić, Josip, 2008: *Istina u ljubavi*, Glas Koncila – Školska knjiga, Zagreb.
- Brandon, S. G. F., 1967: *Jesus and the Zealots – A study of the political factor in primitive Christianity*, Manchester University Press, Manchester.
- Bremer, Thomas (ur.), 2002: *Religija, društvo i politika. Kontroverzna tumačenja i Približavanja*, Wissenschaftliche Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz: Projekte 12, Bonn.
- Brnčić, Jadranka, 2007: *Biti katolik još*, Golden marketing, Zagreb.
- Brown, R. E. i dr. (ur.), 1980: *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Chouraqui, Andre, 2003: *Deset zapovijedi Danas – Deset besjeda za pomirenje čovjeka s ljudskošću*, Konzor, Zagreb.
- Davie, Grace, 2005: *Religija u suvremenoj Europi – Mutacija sjećanja*, Golden marketing, Zagreb.
- Devčić, Ivan, 1995: *Obzori nade – Tragom kršćanskog humanizma*, Katolička bogoslovija u Rijeci, Rijeka.

- Doprinos crkava i vjerskih zajednica u izgradnji trajnog mira na jugoistoku Europe – Okrugli Stol*, CIVIS, Strasbourg, 2008.
- Drugi vatikanski koncil – Dokumenti (GS br. 9, 29 i UR 4)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- Dugandžija, Nikola, 1985: *Religija i nacija*, Stvarnost, Zagreb.
- Gavrilović, Darko/Despotović, Ljubiša/Perica, Vjekoslav/Šljukić, Srđan, 2009: *Mitovi nacionalizma i demokratija*, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje/Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad/Sremska kamenica.
- Gellner, Ernst, 1986: *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford.
- Gellner, Ernst, 2000: *Postmodernizam, razum i religija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Gibellini, Rosino, 1999: *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Glazier, Michael i Hellwig, Monika K. (ur.), 1998: *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Split.
- Goldstein, Ivo/Goldstein, Slavko, 2001: *Holokaust u Zagrebu*, Novi Liber/Židovska općina Zagreb, Zagreb.
- Grabner-Haider, Anton (ur.), 1997: *Praktični biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Grubišić, Ivan (ur.), 1993: *Religija i sloboda – Religijska situacija u Hrvatskoj (1945. – 1990.)*, Institut za primijenjena društvena istraživanja – Centar Split, Split.
- Grubišić, Ivan (ur.), 1995: *Konfesije i rat*, Hrvatska akademska udruga, Split.
- Grubišić, Ivan (ur.), 1997: *Crkva i Država – u društvima u tranziciji*, Hrvatska akademska udruga, Split.
- Guardini, Romano, 2005: *Bit kršćanstva*, AGM, Zagreb.
- Gutierrez, Gustavo, 1989: *Teologija oslobođenja. Povijest, politika, spasenje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Häring, Bernard, 1986: *Kristov Zakon*, sv. 3, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Horvat, Joža i Štambuk, Zdenko, 2008: *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* (reprint), Zaklada August Cesarec, Zagreb.
- Inglehart, Ronald i Pippa, Norris, 2007: *Sveto i svjetovno – Religija i politika u svijetu*, Politička kultura, Zagreb.
- Ivan Pavao II, 1988: *Sollicitudo Rei Socialis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, Dokumenti 89.
- Ivan Pavao II, 1994: *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb.
- Ivan Pavao II, 2003: *Ecclesia in Europa*, PPC, Madrid.
- Ivan XXIII, 1963: *Pacem in terris*, Citta del Vaticano; dostupno na <http://www.vatican.va>
- Jambreč, Stanko, 2007: *Leksikon evanđeoskog kršćanstva*, Bogoslovni institut – Prome-tej, Zagreb.

- James, Williams, 1990: *Raznolikosti religioznog iskustva*, Naprijed, Zagreb.
- Jaspers, Karl i Bultmann, Rudolf, 2004: *Pitanje demitologiziranja*, Naklada Breza, Zagreb.
- Jazbec, Salamon, 2008: *Magnissimum crimen*, Margelov institut, Zagreb.
- Jelenić, Josip, 1999: *Društvo i Crkva*, FTI, Zagreb.
- Jordan, Michael, 2008: *U ime Božje – Nasilje i razaranje u svjetskim religijama*, Ljevak, Zagreb.
- Katunarić, Vjeran, 2003: *Sporna Zajednica – Nove teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Keating, Karl, 2003: *Što katolici doista vjeruju?* Verbum, Split.
- Kern, W., Niemann, F., 1988: *Nauka o teološkoj spoznaji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Kristeva, Julia, 1993: *Nations without Nationalism*, Columbia University Press, New York.
- Krišto, Jure, 1998: *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska – Dokumenti I i II*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Küng, Hans, 1979: *Bog i patnja*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb.
- Küng, Hans, 2002: *Biti kršćanin*, Synopsis/Konzor, Sarajevo/Zagreb.
- Küng, Hans, 2003: *Projekt svjetski etos*, MIOB, Velika Gorica.
- Küng, Hans, 2003a: *Promišljanja*, MIOB, Velika Gorica.
- Küng, Hans, 2006: *Postoji li Bog? – Odgovor na pitanje o Bogu u novome vijeku*, Ex Libris, Rijeka.
- Küng, Hans, 2007: *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb.
- Küng, Hans, 2007a: *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb.
- Küng, Hans, 2009: *Izborena sloboda: sjećanja*, Ex Libris/Synopsis, Rijeka/Sarajevo.
- Kuničić, Jordan, 1971: *Katolička društvena nauka*, Hrvatsko društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.
- Kustić, Živko, 1995: *Hrvatska: mit ili misterij*, Minerva, Zagreb.
- Kuzmič, Peter, 2006: *Vrijeme i vječnost – Etika, politika, religija*, Matica hrvatska, Osijek.
- Léon-Dufour, Xavier, 1969: *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Lewis, C. S., 1984: *Kršćanstvo*, Duhovna stvarnost, Zagreb.
- Maalouf, Amin, 2002: *U ime identiteta – Nasilje i potreba za pripadnošću*, Prometej, Zagreb.
- Mardešić, Željko, 2002: *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Mardešić, Željko, 2007: *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

- Maritain, Jacques, 1992: *Čovjek i država*, Globus – Školska knjiga, Zagreb.
- Martini, Carlo Maria i Eco, Umberto, 2001: *U što vjeruje tko ne vjeruje*, Izvori, Zagreb.
- Mate-Toth, Andreas i Miklušćak, Pavel, 2001: *Nije kao med i mlijeko – Bog nakon komunizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- McGrath, Alister E., 2007: *Uvod u kršćansku teologiju*, Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik/Ex Libris, Zagreb/Rijeka.
- Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, Merriam-Webster, Incorporated, Springfield, Massachusetts (10. izd.), 1993.
- Metz, Johan B., 1967/1969: *O "političkoj teologiji" na hrvatskom jezičnom području*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb (SVESCI, br. 7-8/1967; SVESCI, br. 13/1969).
- Metz, Johan, 2004: *Politička teologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Missiroli, Mario, 1941: *Vjerska politika Mussolinija*, NN, Zagreb.
- Moltmann, Jürgen, 2005: *Raspeti Bog – Kristov križ kao temelj kritike kršćanske teologije*, Ex Libris, Rijeka.
- Moltmann, Jürgen, 2008: *Teologija nade*, Ex Libris, Rijeka.
- Murlé, René, 1967: *Demitizacija Novoga Zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb (SVESCI, br. 2).
- Pascal, Blaise, 2000: *Misli*, Demetra, Zagreb.
- Passelecq, Georges OSB/Suhecky, Bernard, 1995: *Un silencio de la Iglesia frente al fascismo – La enciclica de Pio XI que Pio XII no publico (Humani Generis Unitas)*, PPC, Madrid.
- Perica, Vjekoslav, 2006: *Balkanski idoli I-II, XX vek*, Beograd.
- Petešić, Ćiril, 1982: *Katoličko svećenstvo u NOB-u, 1941. – 1945*, VPA, Zagreb.
- Pilsel, Drago, 1995: Zamagljeno obzorje, *Erasmus*, 13: 11-14.
- Pilsel, Drago, 2000: Teologija nacionalnog antimita, *Fokus*, 25. 9. 2000.
- Pilsel, Drago (ur.), 2003: *Hrvatska – Stoto Papino putovanje*, Profil, Zagreb.
- Prpić, Ivan/Puhovski, Žarko/Uzelac, Maja, 1990: *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ratzinger, Joseph, 1997: *Sol zemlje – Kršćanstvo i Katolička crkva na prijelazu stoljeća*, Mozaik knjiga, Zagreb.
- Ratzinger, Joseph, 1998: *Slike nade*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Ratzinger, Joseph, 2004: *Vjera, istina, tolerancija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Ratzinger, Joseph, 2005: *Europa – Njezini sadašnji i budući temelji*, Verbum, Split.
- Rebić, Adalbert i drugi, 2002: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb.
- Rihtman Auguštin, Dunja, 2001: *Etnologija i etnomit*, Naklada Publica, Zagreb.

- Rudež, Božo (ur.), 1984: *Religija i nacija: Idejno-teorijska rasprava o odnosu religije i nacije*. Rasprava, Centar za idejno-teorijski rad GK SKH, Zagreb.
- Sabol, Josip, 2001: *Sloboda i odgovornost – Kršćanski pogledi na značajna pitanja našega vremena*, GK, Zagreb.
- Schwartz, Christian A., 1996: *Osam odlika zdrave crkve*, Stepres, Zagreb.
- Smith, Anthony D., 1979: *Nationalism in the Twentieth Century*, Martin Roberston, Oxford.
- Smith, Anthony D., 1996-1997: *U odbrani nacije*, Beogradski krug, Beograd.
- Solovjov, Vladimir Sergejevič, 2003: *Povijest i budućnost Teokracije*, Prometej, Zagreb.
- Swidler, Leonard i Mojzes, Paul, 2000: *The Study of Religion in an Age of Global Dialogue*, Temple University Press, Philadelphia.
- Šagi, Bono Zvonimir, 1982: *Traganja za novom crkvenom praksom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi, Bono Zvonimir, 1993: *Izazovi otvorenih vrata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi, Bono Zvonimir, 1995: *Laici i svjetovna dimenzija Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi, Bono Zvonimir, 1999: *Da sol ne obljutavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi, Bono Zvonimir, 1999a: *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi Bunić, Tomislav Janko, 1981: *Vrijeme suodgovornosti I* (reprint), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi Bunić, Tomislav Janko, 1982: *Vrijeme suodgovornosti II* (reprint), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi Bunić, Tomislav Janko, 1983: *Katolička crkva i hrvatski narod*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi Bunić, Tomislav Janko, 1986: *Ali drugog puta nema – Uvod u misao Drugog vaticanskog Koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šagi Bunić, Tomislav Janko, 1998: *Prema civilizaciji ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Šimundža, Drago, 1975: *Teologija i politika u svjetlu "političke teologije"*, Crkva u svijetu, Split.
- Šišić, Ferdo, 1933: *Josip Juraj Strossmayer, dokumenti i korespondencija*, JAZU, Zagreb.
- Škvorc, Mijo, 1982: *Vjera i nevjera – Problem naših dana i misterij naših duša*, FTI, Zagreb.
- Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške NDH. (Nepoznati autor)*, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zagreb, 1952.

- Tamir, Yael, 1993: *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton.
- Tamir, Yael, 2002: *Pravo na nacionalno samoodređenje (samoopredeljenje)*, u: Slobodan Divjak (ur.), *Nacija, kultura i građanstvo*, Službeni list SRJ, Beograd.
- Taylor, Charles, 1996: Nacionalizam in moderna, *Nova Revija*, 15.
- Tillich, Paul, 2009: *Teologija kulture*, Ex Libris/Synopsis, Rijeka/Sarajevo.
- Touraine, Alain, 1997: *Le nationalisme contre la nation*, PUF, Paris.
- Touraine, Alain, 1998: *Sociologie des nationalismes*, PUF, Paris.
- Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, HBK i GK, Zagreb, 2001.
- Valković, Marian (ur.), 1991: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Vereš, Tomo, 1989: *Pružene ruke – Prilozi za dijalog marksista i kršćana*, FTI, Zagreb.
- Vincetić, Luka, 1993: Crkva u postkomunizmu – Teologija nacionalnog anti-mita, *Erasmus*, 3: 41-46.
- Vincetić, Luka, 1994: Kultura, komunikacije, propaganda. Okrugli stol Srbi i Hrvati. Treća sjednica, *Erasmus*, 5: 52-54.
- Vincetić, Luka, 1994a: Oprost i abolicija, *Erasmus*, 6: 26-30.
- Vincetić, Luka, 1994b: Vjerske slobode i očekivanja u Hrvatskoj, *Erasmus*, 7: 33-39.
- Vincetić, Luka, 1995: Memoari hrvatskog Himmlera, *Erasmus*, 11: 89-91.
- Vincetić, Luka, 1995a: Pledoaje za biskupa Strossmayera, *Erasmus*, 14: 57-64.
- Vincetić, Luka, 1996: Kršćanin i država, *Erasmus*, 17: 51-56.
- Volf, Miroslav, 1998: *Isključenje i zagrljaj – Teološko promišljanje identiteta, drugosti i pomirenja*, Stepres, Zagreb.
- Vrcan, Srđan, 2007: *Nacija, nacionalizam, moderna država*, Golden marketing, Zagreb.
- Vugdelija, Marijan OFM, 2000: *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije – Biblijsko/teološka antropologija*, Franjevačka Prov. Presvetog otkupitelja – Služba Božja Makarska, Split.
- Vušković, Boris i Vrcan, Srđan, 1980: *Raspeto katoličanstvo – Eseji iz sociologije religije*, Naše teme, Zagreb.
- Worthington, Everett L., 1997: *Dimensions of Forgiveness – Psychological Research and Theological Perspectives*, Templeton Foundation Press, Philadelphia.
- Yancey, Philip, 2007: *Isus kakvog nisam poznao*, Prometej, Zagreb.
- Waldenfelds, Hans, 1995: *Kontekstualna fundamentalna teologija*, Forum bogoslova Đakovo, Đakovo, Biblioteka teološki priručnici.
- Wojtyła, Karol, 1998: *Temelji etike*, Verbum, Split.
- Za rehabilitaciju politike*, Izjava povjerenstva francuskih biskupa za socijalna pitanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, Dokumenti, 118.

Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji, Savez jevrejskih opština FNR Jugoslavije, Beograd, 1952.

Zrinščak, Siniša, 1999: *Sociologija religije. Hrvatsko iskustvo*, Udžbenici Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Žižek, Slavoj i Gunjević, Boris, 2008: *Bog na mukama/Obrati apokalipse*, Ex Libris/Synopsis, Rijeka/Sarajevo.

Drago Pilsel

POLITICO-THEOLOGICAL CRITIQUE OF THE NATIONAL
ANTI-MYTH

Summary

This article presents a discussion of the essence of moral, political theology, one which is specifically related to the political life and the public attitude with which Croatia would like to enter the European Union and make itself more present in the world. It is a theology which strives to actively contribute to the process of the humanisation of society. Theology, as an attitude of critical reasoning, plays a fundamental role in the process of the liberation of man and the strengthening of the Christian community by helping to liberate them from all types of fetishes and idolatry. At the same time, it helps avoid the kind of fatal narcissism which impoverishes human relationships. Understood in this way, every kind of theology, and especially political theology, has a permanent and necessary role to play in the process of liberation from all forms of religious alienation. This alienation is generally something which the ecclesiastical institutions themselves produce when they obstruct or hinder the Word of God being approached in an authentic way.

Keywords: theology, demystification, political theology, nationalism, reconciliation, mission

Kontakt: **Drago Pilsel**, Medvedski breg 29, 10040 Zagreb.

E-mail: d.pilsel@zamir.net